

TOMIZM POLSKI

1919-1945

słownik filozofów

Wydawnictwo
von Borowiecky

TOMIZM

POLSKI

1919–1945 słownik filozofów

TOMIZM

POLSKI

1919–1945 słownik filozofów

Redakcja naukowa:

Bożena Listkowska

Artur Andrzejuk

WYDAWNICTWO *von borowiecky*

Radzymin-Warszawa 2020

Żadna część tej książki nie może być powielana ani rozpowszechniana za pomocą urządzeń elektronicznych, mechanicznych, kopiujących, nagrywających i innych — bez pisemnej zgody autora i wydawcy.

Redakcja naukowa: Bożena Listkowska
Artur Andrzejuk

Przy współpracy zespołu: Urszula Wolska
Iwona Solecka-Karczewska
Anna Krajska
Izabella Andrzejuk

Projekt okładki: Mieczysław Knut

Realizacja projektu: Wydawnictwo *von borowiecky*

Skład i łamanie: Wydawnictwo *von borowiecky*

Pamięci Profesora Tadeusza Klimskiego

Spis treści

BOŻENA LISTKOWSKA, ARTUR ANDRZEJUK, Tomizm polski od odrodzenia Rzeczypospolitej do zakończenia II wojny światowej (1919–1945). Wprowadzenie	9
ANNA KRAJSKA, Michał Klepacz (1893–1967)	13
KAZIMIERZ SZAŁATA, Kazimierz Kowalski (1896–1972)	23
URSZULA WOLSKA, MARCIN ANDRUSIECZKO, IZABELLA ANDRZEJUK, Franciszek Kwiatkowski (1888–1949)	35
SYLWIA DYMERSKA-BYĆKOVAS, ARTUR ANDRZEJUK, Czesław Martyniak (1906–1939)	45
IZABELLA ANDRZEJUK, Konstanty Józef Michalski (1879–1947)	55
KORDULA ŚWIĘTORZECKA, Jan Salamucha (1903–1944)	73
ELŻBIETA WIŚNIEWSKA, ARTUR ANDRZEJUK, Franciszek Sawicki (1877–1952)	81
MICHAŁ ZEMBRZUSKI, Jan Stepa (1892–1959)	89
STANISŁAW KRAJSKI, Antoni Szymański (1881–1942)	107
MARIUSZ MALINOWSKI, ANNA KRAJSKA, ARTUR ANDRZEJUK, Jacek Woroniecki (1878–1949)	121
KRZYSZTOF BAŃKOWSKI, Aleksander Żychliński (1889–1945)	137
KAZIMIERZ SZAŁATA, Międzynarodowy Kongres Tomistyczny w Poznaniu 1935 roku	149
Skorowidz osobowy	165

Tomizm polski od odrodzenia Rzeczypospolitej do zakończenia II wojny światowej (1919–1945).

Wprowadzenie

Tomizm polski (1919–1945) jest drugim z serii *Słownikiem filozofów*, poświęconym historii tego nurtu filozoficznego w naszej ojczyźnie. Dzieje tomizmu w Polsce podzielono bowiem na cztery okresy.

Pierwszy z nich obejmuje lata 1879–1918, czyli od ukazania się encykliki Leona XIII *Aeterni Patris* do zakończenia I wojny światowej. Okresowi temu został poświęcony pierwszy z serii *Słownik filozofów* zawierający sylwetki: Franciszka Gabryły, Mariana Morawskiego, Stefana Pawlickiego, Idziego Radziszewskiego, Henryka Romanowskiego, Piotra Semenki oraz Kazimierza Waisa. Są to prekursorzy tomizmu i to nie tylko w Polsce.

Okres drugi, od roku 1919 do 1945, czyli od odrodzenia Rzeczypospolitej po I wojnie światowej do zakończenia II wojny światowej, to okres największego rozkwitu filozofii tomistycznej w Polsce. Przedstawiono go w niniejszym *Słowniku* obejmującym następujących autorów: Michał Klepacz, Kazimierz Kowalski, Franciszek Kwiatkowski, Czesław Martyniak, Konstanty Michalski, Jan Salamucha, Franciszek Sawicki, Jan Stepa, Antoni Szymański, Jacek Woroniecki i Aleksander Żychliński. Szkic o Kongresie Tomistycznym w 1935 roku stanowi niejako podsumowanie rozwoju tomizmu w dwudziestolecie międzywojennym.

Trzeci okres obejmuje lata 1946–1965, czyli od zakończenia II wojny światowej do zamknięcia Soboru Watykańskiego II. W trzecim z serii *Słowniku filozofów* przedstawione są szkice na temat: Stanisława Adamczyka, Wojciecha Feliksa Bednarskiego, Józefa Marii Bocheńskiego, Piotra Chojnackiego, Kazimierza Kłósaka, Józefa Pastuszki, Jana Piwowarczyka, Pawła Siwka, Stefana Świeżawskiego i Aleksandra Usowicza.

Tomizm egzystencjalny w Polsce, będący próbą analizy tekstów Akwinaty, skutkujących odkryciem egzystencjalnego charakteru jego filozofii, rozwijał się w II połowie XX wieku. Dla jego pełnego obrazu powinien więc powstać jeszcze *Słownik* czwarty, obejmujący lata 1966–2005 (śmierć Jana Pawła II), który podejmowałby zagadnienie głównych dzieł tomizmu tego okresu.

Uzasadnienie cezur czasowych okresu zawartego w drugim *Słowniku filozofów* wydaje się oczywiste. Zakończenie I wojny światowej umożliwiło odrodzenie niepodległego bytu państwowego Polski, co w sposób zasadniczy wpłynęło na rozwój nie tylko tomizmu, ale filozofii i nauki w ogóle. Przed I wojną światową polska myśl filozoficzna mogła się rozwijać

nieskrępowanie tylko w zaborze austriackim (Uniwersytet Jagielloński, do którego dołączył, po spolszczeniu, Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie). Istotnie, większość wybitnych tomistów tego okresu działało w Krakowie lub we Lwowie.

Dwudziestolecie międzywojenne to okres bujnego rozkwitu myśli tomistycznej: wykładano ją w seminariach duchownych oraz na uniwersytetach w Krakowie, Lwowie, Warszawie, a przede wszystkim na powołanym w 1919 roku Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. II wojna światowa położyła kres temu rozkwitowi. W czasie wojny najeźdźcy zamordowali Martyniaka i Salamuchę, zmarł Szymański, a zaraz po wojnie zmarli Żychliński, Woroniecki i Michalski. Klepacz, Kowalski i Stepa zostali biskupami diecezjalnymi, co wyłączyło ich z czynnej pracy naukowej.

Dojść często w literaturze przedmiotu można spotkać się z opiniami, że w pracach polskich tomistów tego okresu dominuje synkretyzm i kompilacjonizm¹. Należy jednak zauważyć, że taka była wtedy „naukowa moda”, wywołana m.in. przez pozytywizm, a dotycząca nie tylko filozofii.

To, co zaskakuje w tej przeogromnej literaturze tomistycznej, to wielka liczba podejmowanych zagadnień. Ich bogactwo i różnorodność zdają się wskazywać na wyraźne przekroczenie etapu recepcji nauczania tomistów zachodnich. Co więcej, trzeba odnotować powstanie wielu oryginalnych, pogłębionych i twórczych ujęć: filozofię prawa Czesława Martyniaka, pedagogikę Jana Stepy i Michała Klepacza, estetykę Kazimierza Kowalskiego, historię filozofii Konstantego Michalskiego i Franciszka Kwiatkowskiego, psychologię Józefa Pastuszki, etykę społeczną Jana Piwowarczyka, historiozofię Henryka Romanowskiego, analizy logiczne Jana Salamuchy, antropologię Franciszka Sawickiego, filozofię polityczną Antoniego Szymańskiego, etykę Jacka Woronieckiego, filozoficzne podstawy teologii Aleksandra Żychlińskiego. Wszystko to więcej niż tylko „asymilacje”.

Pomysł na *Słownik filozofów*, obejmujący dawniejszych polskich tomistów zrodził się przy organizowaniu sympozjum pt. „Tomizm polski od encykliki *Aeterni Patris* do Soboru Watykańskiego II (1879–1965)”, które odbyło się na Uniwersytecie Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie 29 listopada 2006 roku i dedykowane było prof. Mieczysławowi Gogaczowi w osiemdziesięciolecie jego urodzin. Sympozjum to organizowała Katedra Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej (Artur Andrzejuk) wspólnie z Katedrą Historii Filozofii Nowożytnej i Współczesnej (Tadeusz Klimski). Miało ono być pewną próbą podsumowania badań nad tomizmem polskim zainicjowanych w Akademii Teologii Katolickiej przez prof. M. Gogacza i przez wiele lat przez niego kierowanych.

Opracowując schemat publikacji ustalono listę tomistów i następującą strukturę tekstów:

1) Życiorys z uwzględnieniem edukacji i formacji intelektualnej (środowisko rodzinne, edukacja, studia, prace dyplomowe, profesorowie, podróże naukowe, zainteresowania, ewentualne polemiki, dydaktyka);

¹ Por. M. Gogacz, *Filozofia tomistyczna w Polsce*, „Życie i Myśl” 31 (1981) 4, s. 68.

- 2) Publikacje;
- 3) Główne tezy wyjściowe („ogólnofilozoficzne”, metafizyczne, ontologiczne);
- 4) Główne dziedziny zainteresowań i osiągnięcia w tych dziedzinach (etyka, epistemologia, pedagogika itp.);
- 5) Efekty działalności — uczniowie, kontynuacje itp. oraz wnioski końcowe.

Teksty, które spływały powoli do redaktorów, były bardzo różnej objętości, w rozmaitej formie i postaci. Skoro jednak miał powstać *Słownik* to należało je tak opracować, by zachowana została pewna cykliczność omówień. W celu przyspieszenia prac powołano Komitet Redakcyjny, w którego skład weszły panie: mgr Anna Krajska, mgr Urszula Wolska, mgr Iwona Solecka-Karczewska i dr Izabella Andrzejuk, a który pracował pod kierunkiem dr Bożeny Listkowskiej. Ingerencje w niektóre teksty były na tyle duże, że osoby opracowujące je na nowo stały się ich współautorami. Z czasem okazało się też, że liczba biogramów jest tak duża, iż wymaga podziału na osobne publikacje. W ten sposób powstały trzy *Słowniki* poświęcone przedstawicielom trzech okresów filozofii tomistycznej w Polsce. Zdajemy sobie sprawę, że zestaw nazwisk tomistów nie jest ani kompletny, ani bezdyskusyjny. Nie udało się jednak opracować wszystkich planowanych filozofów.

Przedstawiamy Czytelnikom *Tomizm polski (1919–1945)*. *Słownik filozofów*, będący efektem naszych wspólnych prac. Ufamy, że stanie się on rodzajem szkicu do obrazu tomizmu polskiego. Wiadomo, że ten szkic wymaga wypełnienia barwami — jeśli ktoś zainteresuje się bliżej któryś z prezentowanych filozofów lub jakimiś podejmowanymi przezeń zagadnieniami i podejmie się opracowania go w ramach swoich badań, to rola *Słownika filozofów* zostanie spełniona. Nie zdziwi nas wtedy konieczność korekty samego szkicu, bo wprowadzie sylwetki tomistów opracowano zwykle na podstawie badań analitycznych, jednak niemal za każdym razem są to badania pionierskie, a więc początkowe.

Dziękujemy wszystkim, którzy przyczynili się do powstania *Słownika*: autorom biogramów i osobom opracowującym hasła. Wszystkie zalety *Słownika* są ich zasługą. A że zdajemy sobie sprawę z jego niedoskonałości, przeto będziemy wdzięczni za wszelkie poprawki i uwagi.

Michał Klepacz (1893–1967)

Życiorys

Michał Klepacz urodził się 23 lipca 1893 r. w Warszawie w rodzinie robotniczej. Tu też ukończył szkołę średnią, a w 1910 r. wstąpił do Seminarium Duchownego w Kielcach. W latach 1915–1918 odbył studia w Akademii Duchownej w Petersburgu, gdzie uzyskał stopień kandydata teologii. W 1916 r. przyjął święcenia kapłańskie. Po otwarciu Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego przeniósł się na studia do Lublina, gdzie uzyskał stopień magistra, a następnie w 1932 r. stopień doktora teologii na podstawie rozprawy pt. *Idea Boga w historiozofii Augusta Cieszkowskiego na tle ówczesnych prądów umysłowych*¹.

W latach międzywojennych przebywał w Kielcach, gdzie pełnił obowiązki prefekta szkół średnich oraz profesora teologii i filozofii w Wyższym Seminarium Duchownym. Należał też do grona założycieli i głównych działaczy Towarzystwa Szkoły Katolickiej. W 1937 r. objął Katedrę Filozofii Chrześcijańskiej na Uniwersytecie Stefana Batorego w Wilnie. Po zamknięciu Uniwersytetu pod koniec 1939 r. pracował dalej w wileńskim Seminarium Duchownym na tajnie działającym w jego ramach Wydziale Teologicznym. Wraz z innymi profesorami i alumnami został 3 marca 1942 r. aresztowany przez władze niemieckie. Przebywał w więzieniu na Łukiszkach w Wilnie, później w Wilkowyszkach, następnie w obozach pracy w Szałupniu, Kownie i Prowieniskach².

Po wojnie wrócił do pracy naukowej i duszpasterskiej na terenie Białegostoku, gdzie zostało przeniesione Seminarium Duchowne wraz z Wydziałem Teologicznym³.

20 grudnia 1946 r. został mianowany biskupem ordynariuszem diecezji łódzkiej. 13 kwietnia 1947 r. został konsekrowany w Białymstoku przez kardynała Augusta Hlonda, po czym 20 kwietnia uroczystie intronizowany w łódzkiej Katedrze⁴.

¹ Por. T. Krahel, *Klepacz Michał*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich 1918–1981*, red. L. Grzebień SJ, t. 6, Warszawa 1983, s. 77; B. Bejze, K. Wojtyła, K. Górski, J. Zawieyski, *Humanista Bp Michał Klepacz (1893–1967)*, [w:] *W nurcie zagadnień posoborowych*, t. 1, red. B. Bejze, Warszawa 1967, s. 447; K. Górski, *Ksiądz biskup Michał Klepacz 1893–1967*, [w:] *W kierunku chrześcijańskiej kultury*, red. B. Bejze, Warszawa 1978, s. 11.

² Por. T. Krahel, *Klepacz Michał...*, s. 77; B. Bejze, K. Wojtyła, K. Górski, J. Zawieyski, *Humanista Bp Michał Klepacz...*, s. 447.

³ Tamże.

⁴ Tamże.

W Episkopacie Polski M. Klepacz należał do Komisji Głównej oraz był przewodniczącym Komisji Episkopatu do Spraw Studiów. Poza tym od 1949 r. był członkiem Komisji Wspólnej (zajmującej się relacjami pomiędzy Kościołem i państwem), a od września 1953 r., po uwięzieniu Prymasa Polski kardynała Stefana Wyszyńskiego, pełnił obowiązki przewodniczącego Episkopatu Polski. Wreszcie brał czynny udział w pracach Soboru Watykańskiego II, będąc członkiem soborowej Komisji do Spraw Seminariów, Studiów i Wychowania oraz delegatem polskiej grupy Ojców soborowych do kontaktów z dziennikarzami. Zmarł 27 stycznia 1967 r. w Łodzi⁵.

Publikacje

M. Klepacz jest autorem prac z filozofii, teologii i pedagogiki oraz licznych kazań i listów pasterskich. W niniejszej bibliografii zostały pominięte kazania, listy pasterskie oraz przemówienia bezpośrednio związane z pełnioną przez niego funkcją biskupa ordynariusza diecezji łódzkiej⁶.

Książki

Duchowieństwo wobec nowoczesnych prądów w szkole polskiej, Kielce 1930.

Idea Boga w historiozofii Augusta Cieszkowskiego na tle ówczesnych prądów umysłowych, Kielce 1933.

Wartości życiowe religii. Konferencje radiowe, Kielce 1936.

Kierunki organizacyjne oraz ideały wychowawcze we współczesnym szkolnictwie polskim, Katowice 1937.

Artykuły

Metoda nauczania teologii dogmatycznej, [w:] *Pamiętnik trzeciego zjazdu odbytego w Łomży 15–17 V 1925 roku*, Lublin 1925, s. 177–190.

Kazania o rozwodach. Materiały i szkice, „Przegląd Homiletyczny”, 4 (1926), s. 270–281; 5 (1927), s. 1–19.

Ambona o szkole, „Przegląd Homiletyczny”, 8 (1930), s. 1–30.

Nauczycielstwo na rozdrożu, „Roczniki Katolickie”, 9 (1931), s. 384–411.

⁵ Por. B. Bejze, K. Wojtyła, K. Górski, J. Zawieyski, *Humanista Bp Michał Klepacz...*, s. 448; T. Krahel, *Klepacz Michał...*, s. 77; B. Dziwosz, *W soborowym Rzymie*, [w:] *W kierunku chrześcijańskiej kultury*, red. B. Bejze, Warszawa 1978, s. 23–25.

⁶ Pominięte w niniejszej bibliografii publikacje, patrz: T. Krahel, *Klepacz Michał...*, s. 77–80.

- Szkoła wyznaniowa postulatem doby współczesnej.* (Referat wygłoszony w czasie II Katolickiego Studium w Wilnie w dniach 28 VIII–1 IX 1936), [w:] *Pamiętnik II Katolickiego Studium*, Poznań 1936.
- Materializm na ławie oskarżonych.* (*Materiał apologetyczny*), „Przegląd Homiletyczny”, 14 (1936), s. 250–265.
- Idealy średniowiecza a czasy obecne*, „Sprawy Otwarte”, 2 (1938), nr 10, s. 3, nr 11, 4–5, nr 12, s. 3–4.
- Karol Hubert Rostworowski. *Szkic psychologiczno-ideologiczny*, „Sprawy Otwarte”, 2 (1938), nr 12–19.
- Dowgrid Anioł, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 5, 1939–1945, s. 349–350.
- Święty Tomasz na tle dziejów myśli ludzkiej, „Znak”, 3 (1948), nr 10, s. 193–221.
- Światopogląd naukowy a światopogląd religijny, „Wiadomości Diecezji Łódzkiej”, 33 (1959), s. 22–25.
- Pesymizm czy optymizm (szkic referatu), „Wiadomości Diecezji Łódzkiej”, 33 (1959), s. 119–120.
- Ks. Idzi Radziszewski, „Ateneum Kapłańskie”, 58 (1959), s. 15–17.
- Kościół katolicki a przyszłość świata, „Wiadomości Diecezji Łódzkiej”, 34 (1960), s. 212–216.
- Czy współczesna cywilizacja prowadzi nieuchronnie do dobrobytu czy też do katastrofy w skali światowej, „Wiadomości Diecezji Łódzkiej”, 35 (1961), s. 150–154.
- Formacja intelektualna kapłana. Referat wygłoszony na Kursie Duszpasterskim na KUL (fragmenty), „Wiadomości Diecezji Łódzkiej”, 36 (1962), s. 328–341.
- Stosunek chrześcijaństwa do tak zwanego świata, „Wiadomości Diecezji Łódzkiej”, 39 (1965), s. 159–161.
- Zmierzch czy odrodzenie współczesnej kultury, „Wiadomości Diecezji Łódzkiej”, 39 (1965), s. 179–182.
- Wolność religijna, „Zeszyty Naukowe KUL”, 10 (1967), nr 1, s. 3–6.

Recenzje

- N. Cieszyński, *Roczniki Katolickie na rok Pański 1927*, Poznań 1927, „Przegląd Homiletyczny”, 5 (1927), s. 318.
- N. Cieszyński, *Roczniki Katolickie na rok Pański 1929*, Poznań 1929, „Przegląd Homiletyczny”, 7 (1929), s. 336–337.
- A. Boudou, *Stolica święta a Rosja*, t. 1, Kraków 1928, „Przegląd Homiletyczny”, 7 (1929), s. 337.
- M. Sieniatycki, *Zarys dogmatyki katolickiej*, t. 1: *O Bogu Jedynym i Trójosobowym*, Kraków 1928, „Przegląd Homiletyczny”, 6 (1928), s. 307.
- J. Woroniecki, *Gawęda o gawędzeniu*, Poznań 1928, „Przegląd Homiletyczny”, 7 (1929), s. 77–78.
- T. Jachimowski, *Św. Jan od Krzyża*, Włocławek 1929, „Przegląd Homiletyczny”, 8 (1930), s. 156–157.

- M. Sieniatycki, *Zarys dogmatyki katolickiej*, t. 3: *O łasce i cnotach wlnych*, Kraków 1930, „Przegląd Homiletyczny”, 8 (1930), s. 315.
- J. Makłowicz, *Wybór przykładów ojczystych do nauki wiary i obyczajów*, Miejsce Piastowe 1929, „Przegląd Homiletyczny”, 8 (1930), s. 154.
- A. Stöckl, J. Weingärtner, *Historia filozofii w zarysie*, Kraków 1930, „Przegląd Homiletyczny”, 9 (1931), s. 77–78.
- J. Donat, *Wolność nauki. Obraz nowoczesnego życia umysłowego*, Kraków 1930, „Przegląd Homiletyczny”, 9 (1931), s. 78.
- M. Sieniatycki, *Zarys dogmatyki katolickiej*, t. 4: *O sakramentach i rzeczach ostatecznych*, Kraków 1931, „Przegląd Homiletyczny”, 9 (1931), s. 153.
- O. Cochausz, *Śladami Jezusa. (Rozważania dla nauczycielek)*, Kraków 1931, „Przegląd Homiletyczny”, 9 (1931), s. 154.
- I. Bobicz, *Na głębiach duszy*, Poznań 1932, „Przegląd Homiletyczny”, 10 (1932), s. 70–71.
- N. Cieszyński, *Na przełęczy*, Poznań 1936, „Przegląd Homiletyczny”, 14 (1936), s. 281–282.

Podstawowe założenia

Głównym przedmiotem zainteresowania M. Klepacza była problematyka społeczna, którą rozpatrywał w różnych porządkach badawczych, przede wszystkim zaś w perspektywie pedagogiki, katolickiej nauki społecznej oraz filozofii. Należy przy tym zaznaczyć, że całokształt problematyki społecznej M. Klepacz badał w aspekcie moralnym. Przyjmowane przez niego założenia z zakresu filozofii Boga, antropologii filozoficznej i etyki wskazują, że odwoływał się on w sposób wyraźny do filozofii Tomasza z Akwinu.

Jednak dla M. Klepacza filozofia Tomasza z Akwinu jest jedynie „drogowskazem, światłem i przewodnikiem”. Czerpie on z niej podstawowe zasady dotyczące sposobu pojmowania Boga, świata i człowieka, a następnie wykorzystuje je w celu rozwiązania głównych problemów nurtujących współczesnego człowieka. W związku z tym, w swoich rozważaniach, chociażby na gruncie pedagogiki, bierze pod uwagę wieczne zasady, czyli zasady filozoficzne wypracowane przez Tomasza z Akwinu oraz dorobek współczesnych nauk biologicznych, psychologicznych i socjologicznych⁷.

Pedagogika

Zakres badań oraz podejmowana przez M. Klepacza problematyka pedagogiczna dotyczą przede wszystkim wychowania. Zagadnienie wychowania pojawia się niemalże w każdej jego

⁷ Por. M. Klepacz, *Święty Tomasz na tle dziejów myśli ludzkiej*, „Znak”, 3 (1948), nr 10, s. 206; tenże, *Kierunki organizacyjne oraz ideały wychowawcze we współczesnym szkolnictwie polskim*, Katowice 1937, s. 50.

publikacji, z czego do najważniejszych należy książka *Duchowieństwo wobec nowoczesnych prądów w szkole polskiej* oraz jej drugie, rozszerzone i uzupełnione, wydanie *Kierunki organizacyjne oraz ideały wychowawcze we współczesnym szkolnictwie polskim*. Prace te dotyczą problemów wychowawczych okresu międzywojennego, ale zawarte w nich wytyczne mają charakter ponadczasowy⁸.

Dążeniami wychowawczymi w stosunku do ogółu polskich katolików przeniknięta jest książka *Wartości życiowe religii* oraz artykuł *Ideały średniowiecza a czasy obecne*. W pracach tych M. Klepacz pragnie wyjść na spotkanie wszystkim trudnościom intelektualnym i moralnym, z którymi spotyka się i boryka współczesny człowiek. Lektura powyższych prac sugeruje ich rozwiązanie poprzez wyznaczenie właściwych ideałów oraz ustalenie ich hierarchii, co jest możliwe jedynie w perspektywie religijnej⁹.

Diagnoza współczesnej kultury

M. Klepacz zauważa, że współczesny człowiek pozostaje pod dużym wpływem przeobrażeń duchowych, jakim ulegała cywilizacja europejska od czasów załamania się ideałów obowiązujących w średniowieczu. Renesansowa kultura humanistyczna uderzyła w podstawy scholastyki, mianowicie teocentryzm, dogmatyzm i racjonalizm, które zastąpiła indywidualizmem, krytycyzmem i naturalizmem. Z jednej strony, powyższe przejawy humanizmu przyniosły ludzkości dużo realnych korzyści. Krytycyzm przyczynił się do zbadania granic obiektywności ludzkiego poznania, naturalizm do rozwoju nauk szczegółowych i techniki, wreszcie indywidualizm doprowadził do wyodrębnienia specjalizacji naukowych, czego efektem jest postęp w dziedzinie odkryć naukowych. Z drugiej strony natomiast, doprowadziły cywilizację europejską XIX i XX wieku do kryzysu wewnętrznego. Kryzys cywilizacji i kultury europejskiej jest przede wszystkim kryzysem człowieczeństwa. Naturalistycznie pojęty człowiek stanowi jedynie fragment przyrody, a co za tym idzie jego działalność jest ukierunkowana na zewnątrz, życie wewnętrzne przestaje mieć jakiegokolwiek znaczenie¹⁰.

Ostatecznym rezultatem rozwoju filozofii humanistycznej jest — pisze M. Klepacz — „rozbicie duchowe odnośnie do kwestii głębszego poglądu na świat i życie, suchotnicza wprost niemoc wytworzenia jakiejś jednolitej syntezy z tych tak różnych elementów myślowych (...) Naturalizm w naukach, w przemyśle, w polityce zakończył się ubóstwianiem siły mechanicznej i tych źródeł, z których ta siła się rodzi. »Siła przed prawem« — oto ostateczne hasło cywilizacji czysto humanistycznej!”¹¹.

⁸ Por. K. Górski, *Ksiądz biskup Michał Klepacz 1893–1967...*, s. 12.

⁹ Por. M. Klepacz, *Ideały średniowiecza a czasy obecne* (odczyt), Wilno 1938; tenże, *Wartości życiowe religii*. Konferencje radiowe, Kielce 1936; K. Górski, *Ksiądz biskup Michał Klepacz 1893–1967...*, s. 12.

¹⁰ Por. M. Klepacz, *Ideały średniowiecza...*, s. 4–6; tenże, *Kierunki organizacyjne...*, s. 275–276.

¹¹ Tenże, *Ideały średniowiecza...*, s. 6; por. tamże, s. 22–24.